

Gosztonyi Péter

„Midőn hazáját rabbilincs fenyíti”

A Magyar Honvédség 150 éve

Legújabbkori önálló fegyveres erőnk, a *Magyar Honvédség* 150 évvel ezelőtt, 1848-ban alakult meg.

Viharos történelmi időkben. Hősiesség és ármány szülöttje volt ez a honvédség, nem mentes a krízisektől és számos vonatkozásban legendákkal övezve. Sajnálatos, hogy mindmáig a témáról önálló monográfia nem jelent meg. Számos résztanulmány létezik. Sok visszaemlékezés – mindezek azonban a fent jelzett hiányt nem pótolják.¹

Ezen tanulmányunk természetesen a Magyar Honvédség 1848/49-es történetének rövid vázlatát képes nyújtani. Felveti megalakulásának történetét, önvédelmi harcának egyes állomásait és néhány súlyosnak értékelhető személyi problémát is, amely végigkísérte a szabadságharcot, rányomva bélyegét az eseményekre.

Megalakul az önálló magyar haderő

Az önálló haderő május közepén alakult meg. Batthyány Lajos gróf, miniszterelnök felhívással fordult az ország népéhez: tíz honvéd zászlóalj megalakításához önkéntesek jelentkezését kívánta. A márciusban megindult politikai megmozdulások még vértelenek voltak. A császár és miniszterei – az európai forradalmak hatására és a Habsburg Birodalom krízisei árnyékában – magukévá tették a magyarok politikai követeléseit. Ama 12 pontot, amit Pest-Budán március idusán Petőfiék hirdettek meg a Nemzeti Múzeum lépcsőjéről.

Bécsben azonban a császári kamarilla kezdettől fogva csak taktikai sakkhúzásnak tekintette a magyaroknak adott engedményeket. Az „oszd meg és uralkodj” elv alapján áprilisban már azon volt, hogy a magyarok ellen lázítsa a Magyar Királyság területén élő nemzetiségeket. Ami sikerrel is járt. Elsőnek a szerbek mozdultak meg. Utána a horvátok. A császár nevében gyülekeztek az „elnyomó magyarság” ellen. Pénzt, fegyvert és „tanácsadókat” (császári generálisokat) bőven kaptak Bécsből. A május közepén Balázsfalván (Erdély) összeülő első román nemzeti gyűlés is követelődző „kívánságokkal” élt a Batthyány-kormány felé.

Magyarország és a (Bécsből) ezideig kormányzott Erdély területén 1848-ban a császári-királyi hadsereg volt hivatva megőrizni a közrendet. Ez a haderő 58 szerezdből (ebből 15 magyar feltöltésű), 20 gránátoszászlóaljból (ebből 5 magyar), 1 vadászszerezből, 12 önálló vadászszászlóaljból, 5 helyőrségi zászlóaljból, 5 tüzérezredből és 5 műszaki zászlóaljból állott. A lovasság 37 ezreddel (ebből 12 magyar) volt képviselve. A fentiekhez járult még az ország déli és délkeleti szélén húzódó katonai határőrvidék és a Bukovinába kihelyezett csapatok. A városok többségében polgárőrség ügyelt a rendre. A hadsereg parancsnoksága Budán székelt.

Az 1848. március 15-én megindult magyar progresszió szinte első lépésként külön fegyveres „erőt” igyekezett létrehozni. Április 11-én már törvény (a XXII. cikkely) szabályozta egy *Nemzetőrség* felállítását. Újítás volt, ha nem is a közös teherviselés és a jogegyenlőség jegyében, hogy e testületbeli résztvevőket vagyoni cenzustól tették függővé. Csak az a magyar állampolgár vállalhatott nemzetőri szolgálatot, akinek legalább fél jobbágytelke, ingatlana vagy minimálisan évi 100 forint tiszta jövedelme volt. A Nemzetőrség felfegyverzését Bécs vállalta. 1848. április végén kb. 60 000 nemzetőrrel tudunk, de ezeknek csak 15 000 puskája volt.

A császár (V. Ferdinánd, aki egyben magyar király is volt) május 7-én „legfelsőbb kéziratban” utasította a budai helytartótanácsot és a magyarországi főparancsnokságot, hogy a budai, temesvári, nagyszébeni, és péterváradai parancsnokságokat, vagyis az országban állomásozó birodalmi hadsereg vezetőit, hogy parancsaikat ezután a magyar hadügyminisztertől fogják kapni, akinek hatásköre a katonai határőrvidékre is kiterjedt. „Érdekes” módon a horvátországi császári-királyi helyőrségek felett megtartotta a bécsi felügyeletet. Ami a történész nézete szerint annyit jelent, hogy már *akkor*, tehát május elején, a bécsi kamarilla felkészült a horvátok magyarok ellen való hadbavetésére.

Miközben folyt magyar földön a honvédség megszervezése, a nemzetőrséget is tovább fejlesztették. Májusban kétféle nemzetőrség létezett: az egyik amolyan rendőri szolgálatot látott el, és talán a polgárőrség szerepét vállalta magára. A másik fajta nemzetőrség a „mozgó nemzetőrség” volt, amelynek jobb volt a felszerelése, mint a „polgárőrségé”, és amelyet, ha a szükség megkívánta, saját városán, esetleg megyéjén kívüli területekre is át lehetett csoportosítani. Ezt a testületet „mozgó nemzetőrség”-nek hívták és a nyári hónapokban részben az alföldi mezővárosok önkénteseivel töltötték fel.

Itt kell megemlítenünk a „honvéd” szó eredetét is.

1848. március 15-e után hetekig vitás volt, milyen néven nevezzék el az új magyar fegyveres erőt: „polgárőrség”, „nemzetőrség”, „magyar csatárok” és hasonló elnevezések születtek. Míg aztán valakinek² eszébe jutott Kisfaludy Károly egy 1821-ben (!) írt verse: az „Élet korai” című. Ott található a következő sorok:

*Midőn hazáját rabbilincs fenyíti,
Bőszült érzéssel harcmezőre száll;
A szép szabadság hőslánggal hevíti,
Körüldörögje bár ezer halál.
Nem csügged s honvéd tisztét teljesíti,
Míg győz, vagy teshalmok közt sírt talál,
A jobb utókortól reményelve bérét,
A nyert borostyánon kiontja vérét.*

Ezentúl nevezeték a „mozgó nemzetőrséget” honvédségnek és az e testületben szolgálatot vállalt nemzetőrt honvédnek.

Április 7-én V. Ferdinánd császár-király kinevezte az első független, felelős, magyar kormányt. Miniszterelnök lett gróf Batthyány

Lajos, belügyminiszter Szemere Bertalan. Kossuth Lajos ügyvéd vette át a pénzügyminisztériumot, Deák Ferenc földműves-, ipari- és kereskedelmi miniszter lett. A hadügyminisztérium élére sokáig kerestek egy megfelelő személyt. Végül is az 52 éves Mészáros Lázár ezredesben, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjában találták meg. Mészáros 1848 májusában mint az 5. huszárezred parancsnoka Felső-Olaszországban tartózkodott, Radetzky marsall seregében. Kinevezését és új beosztását turini hadiszállásán olvasta a bécsi újságokban. Mint később írta: „a meglepetéstől kiesett kezemből először a lap...” Mészáros azonnal Pest-Budára indult. Május 23-án már Batthyánynál jelentkezhetett és átvehette hivatalát. Két hétre rá kinevezték tábornokká.

Ezeregy feladat várt a hadügyminiszterre.

Fel kellett szerelni a szervezés alatt álló első tíz honvéd zászlóaljot. Biztosítani kellett egy, a magyar koronához mindenképp hű tisztikar megteremtését.

Horvátországból, Délvidékről, Erdélyből jöttek a riasztó hírek. Az ottani népek, nemzetiségek, mozgolódnak. A magyar kormány ellen lázítanak. Batthyány hiába utazott Bécsbe, hogy ott tisztázza a helyzetet. A császárvárosban „hivatalosan” nem tudtak az ilyenfajta lázadásokról. Pedig legtöbb helyen Bécs támogatta fegyverrel, pénzzel, „tanácsadókkal” a magyar önálló közigazgatás elleni fellépéseket.

Május 16-án a Batthyány-kormány az Országos Nemzetőrségi Haditanács Elnökségén keresztül kibocsátotta az első toborzási felhívást. Szerintünk ez a nap tekinthető tehát a 48-as honvédsereg születésnapjának.

Az első 48-as honvédek jellegzetes kávébarna színű atillájukat tulajdonképpen a véletlennek köszönhették. A kormány megfelelő egyenruházati posztónak szűkében lévén, a cs. kir. ruharaktár-bizottságtól átvette az eredetileg a tüzérségnek készített nagymennyiségű posztókészletet. Az első honvédség tagjai atillája ilyenképpen lett kávébarna színű. A pantalló esetében is kompromisszumos megoldás született. A piros katoná-nadrágok eredetileg a Miksa, mexikói császári serege részére gyártódtak, francia eredetű piros posztóból. Habsburg Miksa szerencsétlen dél-amerikai kalandos tragédiája után e posztóból nagyobb mennyiség maradt vissza a cs. kir. raktárakban. Ezt „örökölte” a magyar honvédség. S ebből készült a piros sapka is – amely tarka öltözét miatt bizony nem egy helyen – főleg Bécsben 1848/49 telén – a fiatal honvédsereget „paradicsomos flaskónak, stieglitznek” csúfolták.

Komoly problémákat okozott a tüzérség és a műszaki csapatok megszervezése. Magyar „hadiipar” nem volt. Azt is létre kellett hozni. Fegyvereket – főleg a puskákat – külföldről kellett kezdetben nagyobb mennyiségben beszerezni. Ez nemcsak sok kiadással járt, de körülményes is volt, és egy-egy szállítmány magyarországi megérkezése rengeteg időt vett igénybe.

A legnagyobb nehézség a honvédségi tisztikar létrehozása volt.

Kezdetben V. Ferdinánd engedélyezte, hogy a birodalmi seregből a magyar vagy nem magyar, de Magyarországon továbbszolgálni kívánó tisztek átlépjenek a honvédségbe. Ott magasabb ranggal és jobb beosztással számolhattak. Mészáros Turinból Pest-Budára utazván maga is számos tiszt és főtiszt ismerősét próbálta meggyőzni, hogy csatlakozzék a honvédsereghez. Csekélyke volt az eredmény. A császári-királyi tisztikar a maga számára nem sok jövőt látott a honvédségben. Konzervatív beállítottságú volt. Császárhű. Még a magyar származású tisztek nagyrésze is. Így a magyar hadügyminiszter felszólítással fordult mindazon, a Magyar Királyság területén élő egykori császári-királyi tisztiekhez, akik valamilyen oknál fogva idő előtt hagyták ott a hadsereget és polgári foglalkozást űzve, az országban telepedtek meg, hogy jelentkezzen a honvédséghez. Vállaljanak ismét katonai szolgálatot. Így sokan éltek ezzel a lehetőséggel és ezzel – részben – megoldódott a leendő honvédszászlóaljok kiképzéséhez szükséges létszámú tisztikar kérdése. (Görgey Arthur is, a ki később aranybetűvel írta be nevét a szabadságharc történetébe, 1848. június 13-án, mint százados került az 5. honvédszászlóaljhoz.)

Tiszti „kádereket” adtak a jurátusok és más akadémikusok is. Miként 1956 őszén, úgy 1848 nyarán is az egyetemisták nagy része lelkes híve volt a magyarországi fejleményeknek. Hazafiak és tettrekészek.

Miközben Batthyány törvényes keretek között igyekezett az ország további jövőjét egyengetni, és lépéseit a bécsi udvarral egyeztetni, ott, ha meghallgatásra is került, a magyarellenes kamarilla igyekezett titokban, rejtve úrrá lenni ismét Magyarországon. A hadsereg szervezését szabotálták. A horvát bánnak, Jellasicsnak az osztrák kormány 150 000 forintot küldött június végén, úgymond „hadi készülődésekre”. Mire a horvát parlament, a „szábor” a bánt diktatori hatalommal ruházta fel.

Pest-Budáról ekkoriban szökött Bécsbe, a helyőrséget magára hagyva, báró Ottinger Ferenc tábornok, hogy ne kelljen magát a magyar honvédelmi miniszternek alárendelni. Jól időzített csel volt. A tábornok a Duna-vonal védelmével is meg volt bízva. Tudta már, hogy Jellasics készülődik Magyarország ellen. És hogy Bécs áll a háta mögött. Nem kívánt lelki válságba kerülni. Így jobbnak látta, ha távozik az országból.

Gyűlnek a viharfelhők

Szerém vármegyében, Karlócán közben a szerb nemzeti kongresszus is összeült. Külön autonóm szerb vajdaságért emeltek itt szót, és fegyveres harccal fenyegették a Batthyány-kormányt. Időközben Windischgraetz herceg, tábornok fegyveres erővel úrrá lett a június 12-én kitört prágai felkelésen, melynek híre csak késve érkezett meg Pest-Budára.

Igaz, a magyar fővárosban más a gond. A Karlócán létrehozott központi szerb tanács Stevan Supljikac ezredest bízta meg, hogy karddal szerezzen a magyaroknál érvényt a Szerb Vajdaság kikiáltására. Erre már június közepén sor került. Ez volt az első véráldozat 1848-ban. A Nemzetőrseregi Haditanács új elnöke báró Baldacci Manó ezredes a „mozgó nemzetőrségből” menesztett felmentő csapatokat Karlóca környékére, miközben sikerült az Innsbruckban „nyaraló” V. Ferdinándnál elérni, hogy az osztrákok ne támogassák egy Szerb Vajdaság létrehozását.

Míg Batthyány miniszterelnök az államjogi kérdések intézésével foglalkozott, kicentizett lépéseket tett V. Ferdinánd jóindulata megtartása érdekében, kormánya pénzügyminisztere, Kossuth Lajos a radikális tettek mezejére lépett. Július 11-én a pest-budai képviselőházban elmondott, lángoló tartalmú hazafias beszéde hatására a ház közfelkiáltással megszavazta a kormány által kért 42 millió forint hitelt. Ez az összeg 200 000 újonc felfegyverzésére és kiképzésére szolgált. Kossuth ezután látogatta végig a Duna-Tisza közli nagyobb városokat, hogy beindítsa – most már megfelelő anyagi alapokkal a háta mögött – az újoncok verbuválását. Útját mindenütt siker kísérte. Augusztus 26-án a képviselőház a július 11-én megszavazott hitelt 61 millió forintra emelte.

Erre szükség is volt. A háború réme óriás léptekkel közeledett. Miközben a mozgó nemzetőrség a szerb felkelők szenttamási (Bács megye) erősségét eredménytelenül ostromolta, V. Ferdinánd Johann Philipp von Wessenberg-Amprungen bárót nevezte ki osztrák miniszterelnökké és külügyminiszterré. Egyben Bécsben megnyitotta az osztrák birodalmi gyűlést. Mindezek a tények nem kedveztek a magyar progressziónak. Napirenden volt, hogy magas beosztású császári-királyi főtisztek, vagy különböző kifogásokkal, vagy egyszerűen dezertálva, elhagyták a magyarországi csapatokat. Szomorú tény, hogy ebben az „exodusban” magyar tábornokok is részt vettek. Számukra Bécs többet jelentett, mint Magyarország. Így – példaként hadd említsük – gróf Teleki Ádám tábornok, 1848 nyarán a Dráva menti magyar védelem parancsnoka, szeptember 9-én bejelentette a kormány mellé küldött „Dráva menti országos biztosának”, hogy császári csapatok ellen ő nem hajlandó kardot emelni. Lemond parancsnoki jogáról. Kilép a hadseregből. Pedig

ekkor még csak Jellasics „hadai” csoportosultak a Dráva túlsó – déli – oldalára; hivatalosan nem is a császár megbízásából. (Hiába futott meg gyáván a felelősség elől Teleki. 1849-ben ő is osztrák haditörvényszék elé került, ahol megfosztották rangjától. Ebbe beletört. 62 éves korában, 1851-ben hunyt el.)

A bécsi udvar Magyarországgal szembeni Janus-arcú politikája, kétszínű játéka, nem egy magyar politikust is lelki válságba kergetett. Elsőnek Széchenyi István gróf roppant össze. Szeptember 5-én be kellett szállítani a döblingi elmeegógyintézetbe. Ugyanezen hónap 23-án, miután Jellasics csapatai átlépték a Drávát, és a Dunántúlon vonultak Pest-Buda felé, István nádor is benyújtotta lemondását, hogy azonnal Bécsbe távozzon.

Ez az 1848-as szeptember eseménydús hónapjává vált a magyar szabadságharcnak. Az események szinte napról-napra bonyolódtak. Politikai intrikák, személyi nézeteltérések, az egymásmelés harapództak el a kormányban és a kormány szervezeteiben. Példák tucatját sorolhatnánk fel, de minek? Tudomásul kell vennünk a történeteket, amelyek sajnos nem újjak legújabbkori történelmünkben.

„Fut Bécs felé, Jellasics a gyáva...”

1848. szeptember 11-e a magyar szabadságharc fordulópontja volt. A császárhű magyar csapatok drávamenti parancsnoka az előző napokban visszavonta erőit a folyam északi partjáról és „öntevékenyen” Keszthely környékéig vonult vissza, amivel Jellasics számára kaput nyitott a Dunántúlra. A horvát bán – és legújabbban a császári generális – kapva-kapott a lehetőségen. Csapataival, kb. 30-35 ezer emberrel, Varasdánál, Perlaknál és Légrádnál partot váltott és több menetszlopban megkezdte dunántúli vonulását. A csapat horvát lobogó alatt vonult, de mivel közöttük császári-királyi csapatok is voltak, nem rejtették el a birodalmi lobogót.

Batthyány Lajos gróf a bécsi kamarilla eme álnok lépésére nem számítva, eddigi politikai ideáljaiban csalódva, benyújtotta lemondását. Soha rosszabbkor! Hiszen most, amikor ellenség állt az ország területén, szükség volt egy kemény vezető testületre. A nádor is maradásra biztatta a miniszterelnöket. Éppúgy miniszter társai. Kényszeredetten így Batthyány tovább is megmaradt a kabinet élén, de egy, a hitében megtört ember, két malomkövé közé keveredve (Bécs és Magyarország), a továbbiakban képtelen volt a kezdeményezést magára vállalni.

Szerencsénkre volt egy Kossuth Lajosunk. A pénzügyminiszter és a karizmatikus politikus. Megjelenése, kiváló szónoki képessége tekintélyt és a nép előtt sikert jelentett. Még akkor is, ha – mint majd kiderül – Kossuth sok tekintetben megmaradt gyarló embernek. Sőt: a hatalom megrontotta realista szemléletét. De ő, Kossuth Lajos kezdeményezte és alakította meg szeptember 16-án ama szűkebb „hadi” kabinetet, amely hat taggal saját vezetése alatt létrehozta a márciusi vívmányokért akár fegyverrel is ellenálló központi intézményt, az *Országos Honvédelmi Bizottmányt* (OHB).

Ez az OHB rögvest kézbe vette a Dunántúl védelmének kérdéseit.

Jellasics három oszlopban vonultatta seregét a Dunántúlon. Politikai célja az volt, hogy titkos bécsi megbízás alapján, Pest-Budát elfoglalja, a „magyar rebellió”-nak véget vessen, és így alkalmat adjon a Habsburg Kamarillának, hogy az eddigi magyar követeléseket (és kedvezményeket) a változott európai helyzetben visszavonja. Ha a magyarok ellenállnak – Jellasics fegyverrel csinál rendet. És akkor – a magyarokkal szemben jóindulatú, kissé együgyű – V. Ferdinándnak azt lehet mondani: lám, szép szóval nem érthetünk el semmit Magyarországon. A Habsburgok ellen fegyverrel lázongó magyarokat nekünk magunknak kellett erőszakkal móresre tanítani.

A horvát bán főerege Székesfehérvárt közelítette meg. A magyarok visszavonulási útját akarta így elvágni és egyben nyugati irányból Buda felé vonulni. A Hartlieb altábornagy vezette oszlopnak út közben kellett Jellasicshoz csatlakoznia, míg a két másik osztrák tábornok Karl Roth és Hans Phillipovits kb. 10 ezer emberrel Bécs-Dombóvár-Ozora felől közeledett Székesfehérvárhoz, hogy csatlakozzon a horvát bán és császári generális főeregéhez. Szeptember 26-án Székesfehérvár puska lövés nélkül Jellasics hadai kezébe került.

A magyar szabadságharc napjai megszámláltattak...

Kossuth ebben a vészhelyzetben kiáltványban fordult a Magyarországon kívül állomásozó magyar ezredekhez. „Veszélyben a haza!” szóval hívta őket az ország védelmére. Majd megindult az Alföldre, hogy a honvédség részére újoncokat toborozzon.

Székesfehérvár elestével egyidőben a bécsi központi hatalom *érvénytelenítette* Batthyány Lajos újból való miniszterelnöki kinevezését. Franz Philipp Lamberg gróf altábornagyot ugyanakkor kinevezte a Magyarországon állomásozó császári-királyi hadsereg élére, és Mailáth György országbíró – fittet hányva az 1848. március 15-e utáni engedményeknek – „királyi helytartóvá” léptette elő.

Mindezek nyílt kihívások voltak Bécs részéről az új Magyarországgal szemben és – főleg Pest-Budán – felkavarták az Udvar ellen az érzelmeket. Batthyány ismét tárgyalásokat kezdeményezett. Kossuth sietve félbeszakította alföldi toborzó körútját, „lőhalálba” jött vissza Pestre, hogy szeptember 27-én részt vehessen a képviselőház esti ülésén. Itt radikális hangnemben kifejtette: Lamberg kinevezését törvénytelennek nyilvánítja, és Móga Jánost, a pákozdi réten táborozó magyar – dunántúli – seregek parancsnokát utasítja: vegye fel a harcot Jellasics ellen.

Másnap, szeptember 28-án, Lamberg gróf altábornagy, a képviselőház döntéséről mit sem tudva, hintóján, minden kíséret nélkül a magyar fővárosba érkezett. A Pest-Budát a Dunán keresztül összekötő hajóhídon áthajtva, az osztrák típusú batár felkeltette a járőrelők figyelmét. Az elmúlt napok eseményei lázas izgalomba hozták Pest-Buda népét. Lamberg kocsiját megállították. A kocsis megijedt, elszaladt. A kíséret pedig inába szállt bátorsággal az első kérdésre megmondta, ki is ül a hintóban. Ami ezután történt, a feldühödött népharag következménye volt. A tömeg 1848-ban is tömeg volt: az ezzel járó hajlamokkal. A levegő, irtuk már, izzott. Puska poros volt. „Lincs bíró” jelenléte kísértett. Lamberg ugyan polgári ruhát viselt, de mikor neve az inas jóvoltából elhangzott, megsűrűsödött körülötte a levegő. A tömeg kirángatta kocsijából. „Halál a hazaárulókra!” kiáltással nekiestek a magyar születésű Lambergnek. Az hiába védekezett, egy közelben álló szerezdbeli katonától kért védelmet – a népharag rettenetes volt. Ott, a hajóhídon, szeptember 28-án, törrel és karddal végeztek a császári altábornaggyal.

Ez a népitélet megdermesztette a Pesten épp ülésező képviselőház tagjait. Ilyenfajta véres megtorlás ezideig ismeretlen volt az 1848-as megmozdulásban. De a honatyák egy része megértette a helyzet súlyosságát és azt a tényt, hogy a köznépek elege van az üres tárgyalásokból, a bécsi udvar kétszínű ígéreteiből, a gyenge uralkodó mögött álló sötét jellemű kamarilla Magyarországgal szembeni mind nyíltabb összeesküvéséből. Lamberg gróf ártatlanul halt meg – gyilkosát Haynau találta meg, és akasztatta fel, haditörvényszéki ítélet során Pest-Budán 1849 októberében.

Kossuth a képviselőház éjszakai gyűlésén beszámolt alföldi toborzó körútja sikeréről. Rövid napok alatt 12 ezer önkéntes nemzetőrt tudott a honvédség számára megnyerni! Szép szám, de az adott történelmi órákban katonai szempontból bizony kevés. Erdélyből, Felvidékről jöttek a hírek: románok, tótok, a császári-királyi hadsereg parancsnokaitól lázítva és felfegyverkezve, mind ellenségesebben léptek fel a magyarországi márciusi mozgalom ellen. Ez is a bécsi kamarilla mesterkedését példázta!

Kossuth szeptember 28-án – hivatalosan Batthyány Móga táborából való visszatérteig – mint az OHB elnöke, a képviselőház által a „végrehajtó hatalom” gyakorlására kapott megbízást. Ettől kezdve ő, Kossuth Lajos volt a gyakorlatban az 1848-es nemzeti felszabadító mozgalom szervezője és vezetője.

Szeptember 29-én zajlott le a Fejér vármegyei Pákozdi község mellett Móga és Jellasics között az első nyílt összetűzés: a „pákozdi csata”. Az osztrák hadtörténelmi alapmű, az „*Oesterreichs Kriege seit 1495*” (Bécs 1878) eme Pákozdi és Sukoró község között lezajlott összeütközést „Scharmützel”-nek (csatározásnak) nevezi. És Jellasics veszteségét 28 halottban és 78 sebesültben adja meg. Móga tábornoknak kb. 20 ezer főnyi serege ugyan a helyszínen volt, de Móga maga tele volt politikai görccsökkel. Képtelen volt tiszta szívvel és meggyőződéssel kiállni a császár serege ellen. Így csapatainak csak egy kis hányadát vetette harcba. Ahogy mondani szokás: nagyobb volt a füst, mint a láng. A délben megkezdődött csatározások késő délutánig húzódtak. Véres csatára, döntő ütközetre nem került sor. Tulajdonképpen – bár távol áll tőlem, hogy bálványromboló legyek – lovas századok kergették egymást a harctéren és horvát grancsárok, hol puskatúzzal, hol lándzsával „párvialtal vívtak” Móga össze nem szokott és vegyes összetételű serege egy részével.

Batthyány miniszterelnök maga is végignézte a pákozdi ütközetet. Mire alkonyodni kezdett, üres lett a csatatér. Mindkét egymással szemben álló fél visszavonult táboraikba. A szeptember 29-ről 30-ra virradó éjszaka Batthyány Móga altábornaggyal folytatott hosszabb tárgyalást, majd átment Jellasics táborába, hogy ott a horvát bánnal a következő napok mikéntjét megbeszélje. A sikertelen tárgyalás után – Jellasicsot arra akarta rávenni, vonuljon ki Magyarországról – Batthyány (ma nekünk úgy tűnik) elcsüggedt, reményét veszítette, mert nem tért vissza a magyar táborba. Bécsbe vezetett útja, ahol október 2-án hivatalosan benyújtotta miniszterelnöki tisztségéről a *lemondást*. Ezek után csak novemberben tért vissza pesti palotájába, képviselői mandátumát megtartva. Kossuth OHB elnökségét elismerve, vezetője lett a képviselőház azon tagjainak, akik a Béccsel való „bármily áron” történő kiegyezés híveinek vallották magukat.

És Móga altábornagy?

A szerencsétlen tábornok magára maradt. Politikai döntésekhez nem szokva, kapva-kapott Jellasics ama szeptember 30-i ajánlatán, miszerint a két egymással szemben álló sereg lépjen „háromszor 24 óráig tartó” fegyverszüntre. Ezzel, úgy gondolta, a „csata” eredményesen végződött: seregével megakadályozta, hogy a horvát bán elfoglalja Pest-Budát és szétkergeesse az ott ülésező, fél lábbal már menekülésre kész képviselőház tagjait.

Október 1-jén Móga előőrsei nem akartak hinni a szemüknek. Jellasics serege eltűnt a Csákberény-Zámoly-Pákozdi vonalbeli mezőről. Híre-hamva nem volt. Az éjszaka folyamán a horvát sereg feladta állásait, és megszegve a háromnapos fegyverszüneti szerződésben vállalt kötelezettségét, visszavonult Bécs irányába.

Móga, az eseményeken vérszemet kapva, október 3-án seregét több oszlopra bontva, megkezdte Jellasics üldözését. Székesfehérvárt szinte puskalövés nélkül kerítette hatalmába. Törekvése az volt, hogy a horvátokkal még a Lajta keleti oldalán megütközzik. Jellasics „gyáva” távozása megacélozta Móga harci kedvét.

De a horvát bán ügyes taktikus volt. Kivált vezérkari főnöke, Zeisberg vezérőrnagy, aki tapasztalt katona volt. Ide-oda különített kisebb egységekkel sikerült Móga felvonulását késleltetni, taktikázott, és így a magyar sereget – jórészt a „mozgó nemzetőrség”-ből álló csapatokat – tétútra vezetni.

Így történt, hogy október első hetében Jellasics főszeregével Pozsony alatt, Bruck előtt táborozott. Innen ostromolta a bécsi hadügyminisztert, küldjön soryalagságot és lovasságot erősítésül. A Lajta vonalán kívánta így Mógát csatára kihívni. De október 6-án Bécsben véres felkelésre került sor. V. Ferdinánd és udvara „lőhalálban” menekült a szociális kérdések megoldása érdekében fegyverre kapott bécsiiek elől a morvaországi Olmützbe. A tömeg hamar kezébe kerítette Bécset. Barikádokat épített, és lámpavasra akasztotta a kezébe került egyetlen császári-királyi minisztert, gróf Theodor Baillet von Latour tábornaggyal, a hadügyminisztert.

Jellasics a bécsi felkelés hírére úgy döntött, csapataival elhagyja Magyarországot. Pedig ekkor már kezében lehetett az október 4-én megfogalmazott uralkodói nyílt parancs, amely a horvát bán a magyarországi császári-királyi haderő főparancsnokává nevezte ki. Egyben V. Ferdinánd, a „kamarilla” döntése alapján a magyar országgyűlést feloszlatta és a Magyar Királyságot a „haditörvények hatálya alá” utalta. Vagyis: ostromállapotot, statáriumot hirdetett. Ami egyben a márciusi mozgalmak berekesztését, sőt, megsemmisítését jelentette.

Eme bécsi nyílt kihívásra a Pest-Budai képviselőháznak más választása nem lévén – helyesen! – kinyilvánította: V. Ferdinánd október 4-i nyilatkozatát visszautasítja. Négy nappal később ugyane képviselőház az OHB-re ruházta a végrehajtó hatalom gyakorlását és Kossuth Lajost, aki eddig még hivatalosan „csak” az egykori Batthyány-kormány minisztere volt, az Országos Honvédelmi Bizottság elnökeként megerősítette.

A következő napokban Jellasics kiűrtette pozsonyi táborát és csapataival erőltetett menetben megkezdte kivonulását Magyarországról. Bécs felé vette útját. Prágából ugyanakkor az ottani császári „főhadparancsnok”, herceg Alfred Windischgrätz altábornagy csapataival szintén Bécs felé vett irányt. A cél: a bécsi „láadás” (forradalom?) mielőbbi fegyveres felszámolása volt.

Móga altábornagy későn értesülve Jellasics manőverezéseiről csak október 15-én, Pozsonyt maga mögött hagyva, a várostól délre csapataival átlépte az osztrák-magyar határt és folytatta Jellasics üldözését. De mindezt lassan és óvatosan. Politikai görccsök is kínozták közben: joga van-e neki, aki a császár hadseregében nőtt nagyra, osztrák területen csatározni? Bajok voltak seregével is. Beállt az őszi esős időszak: a katonák között betegségek ütötték fel a fejüket. Akadozott, sőt, néha ki is maradt az utánpótlás. Hiánycikk lett a jó bakancs, a meleg köpeny. A lovaknak az abrak. Az alföldi népfelkelő önkéntesek, a „mozgónemzetőrség” többsége morgolódt. „Mit keresnek ők Ausztriában?” Ezenkívül is, ők Kossuth hívó szavára csak három hónapra szegődtek el katonának. Fegyvereik legnagyobb része még mindig a hazuról magukkal hozott kiegyenesített kasza (!) volt és néha a fokos. Viszont fájni nem fáztak. Legtöbbje előrelátóan a táborba való bevonuláskor magával hozta meleg, bő szűrért is.

Móga Jánosnak tisztikarával is baja volt. A honvédtisztek ugyan továbbra is hűek maradtak a márciusi eszmékhez, de a császári-királyi hadseregből jöttek lázongtak. Helyüket nem találták. Politikához nem értettek. Féllették karrierjüket. Kossuthtal és az OHB-vel nem éreztek semmiféle közösséget.

Görgy Arthur

A történelemben van törvényszerűség és egyben forradalmi romantika. Ugyancsak úgy tartom: csillagórái is vannak a históriának. És vannak órák – ez egy híres svájci történész Burkhardt nevezetű megállapítása –, „amikor a történelem szeret egy ember személyében összpontosulni, és ennek tehetségét, az ügy iránti odaadását felhasználva, az események menetére döntő befolyást gyakorolni.”

1848 esetében Görgy Arthur volt az a személy, akire Klio asszony eme köntöse ráillik.

Görgy 1848 előtt egy ismeretlen, sőt a maga nemében félresikerült pályafutású egyén volt. Kisnemesi családból származva,

jöllehet hajlama a kémikusi pálya felé vonzotta, hivatásos katona lett és a császári-királyi hadseregben főhadnagysáig vitte. Huszonhét évesen családi okok miatt „kvieta” (nyugdíjba helyeztetni magát) a hadseregből. Visszatér a polgári életbe és 1846-ban kémikusnak készül. Harminc éves korában Görgey, kis birtokából és nyugdíjából élve, házasságot köt egy francia származású 26 éves leánnyal, akit Prágában 1848. március 30-án vezet oltárhoz.

Időközben elérte Görgeyt a március 15-én kezdetét vett magyar megújulási mozgalmak híre. Mint katonaember tudta, hogy hazájának szolgálatára szüksége van. Toporcán élt ekkor, közeli rokona birtokán gazdálkodott. Ez április elején volt. Öccse, István, hozta a délvidéki csatározásokról, majd a mindjobban elfajuló harcokról, a híreket. Arthur még befejezte kémiai dolgozatát, amivel szabad idejét a gazdálkodás mellett töltötte, el is küldte ezt Prágába, de helyét Toporcán már nem találta. Bátyja Pesten volt. Tőle kapta az értesítést: felállt a magyar hadügyminisztérium. Minden képzett, magyar érzelmű tisztre szükség lesz. Jelentkezzen mielőbb a „honvédtiszt-kinevező bizottság” előtt!

Görgey 1848 májusában utazott Pestre. Jelenkezett honvéd-tisztnak. Rögvest befogadták és június 13-án már Győrben, századosi rendfokozattal, az 5. honvéd zászlóalj kiképző tisztje lett.

A Rába menti városban azonban csak egy hónapig foglalkozhatott újoncaival. Ivánka Imre ezredes ajánlására – ő volt Batthyány katonai tanácsadója – Görgeyt Pestre rendelték. Ott megbízták, utazzon Törökországba fegyverbeszerzés céljából. Mivel azonban bizonytalan volt, hogy sikerül-e a szervezendő honvédség részére Nyugatról Törökországon keresztül lőfegyverekhez jutni. Görgeynek le kellett mondani az utat. Helyette Prágába és Grázba utazott: gyutacs, csappantyú, illetve ezek hazai előállításához szükséges szabadalmak beszerzésére és a gyártáshoz való szakemberek toborzására. Ekkor már Mészáros hadügyminisztériuma alá tartozott Görgey, és e tények mutatják: a tábornok-miniszter komolyan vette feladatát. Hazafiúi hűséggel munkálkodott a honvédség megszervezésén.

A következő hónapokban Görgey Arthurt különböző nehéz, sőt nem egyszer kényes kérdések megoldásával bízták meg. A 30 éves tiszt mindezeket lelkesedéssel és odaadással teljesítette. 1848. szeptember 13-án őrnagyként Szolnokon találjuk. Forradalmi felbuzdulásában ekkortájt már *nem* a nemesi előjogokra utaló „y”-nal, hanem „i”-vel írta nevét. Mivel azonban a szakirodalomban később mindenütt Görgeyként szerepel, mi is megmaradunk az eredeti neve mellett. Ezen „epizóddal”, illetve megemlékezésével csak példázni szeretnénk, katona-hősünk mennyire egynek érezte magát az 1848-as nemzeti és (részben) plebejus forradalmi mozgalommal.

1848-as tettei ezt példázzák!

Jellasics – volt az előzőekben róla szó – szeptemberben három hadoszlopra osztva seregeit, betört a Dunántúlra. Batthyány miniszterelnök nem felejtette el Görgeyt. Szükség volt a katonaviselt, szervezőképes fiatalemberre a Dunántúlon. Külön futárral Szolnokról Pesten keresztül *vonaton* (!) Soroksárra rendelte, azzal a céllal, hogy az ott gyülekező „mozgó-nemzetőrsgel” akadályozza meg Jellasics Pest alatti esetleges Dunán való átkelését.

Görgey Soroksár körzetében kb. 1200 nemzetőrt talált. Részben fegyverrel. Batthyány ugyanakkor Görgeyt kinevezte Pest, Fejér és Tolna megye népfelkelői főparancsnokává. Görgey tisztában volt saját katonai erejének gyengeségével. Ennek ellenére, a labilis politikai érzelmű Batthyányt nem akarván letargiába taszítani, szeptember 26-án Szigetújfalun berendezett hadiszállásáról egy szinte optimista jelentést küldött a körzete hadi helyzetéről. Pedig előőrsei ekkor már közölték vele, hogy Dombóvár felől a pancsovai császári-királyi tábornok, Karl Roth dandára közeledik Buda felé. És itt nem holmi grancsárokkal és horvát felkelőkkel kell erejét összemérni, hanem kiképzett osztrák serezzel!

Szeptember 29-én szabadságharcunknak egy olyan „epizódjára” került a sor, amely a későbbiekben, mind Görgey viszonyát Kossuthhoz, mind pedig 1848-hoz, számos vonatkozásban élesen kicsöplölte.

Ezen a napon ugyanis nemzetőr őrszemek megállították és táborukba kísérték gróf Zichy Ödönt és Pált. Útiholmijuk átvizsgálásánál Zichy Ödönnél Jellasics felhívását találták meg – és egy névre kiállított menlevelet. Görgey e dokumentumok láttán bizonyítottan találta az eléje vezetettek kapcsolatait az ellenséggel. Háború volt. És ilyenkor a háborús törvények érvényesek. A honvéd őrnagy nem sokat habozott. Hadbíróskodás elé állította a két Zichyt – árulással és az ellenséggel való együttműködéssel vádolta meg.

A bíróság bűnösnek találta mindkét vádpontban Zichy Ödönt. Őt halálra ítélte, öccsét pedig, aki kísérője volt, átadta a jogrend szerint polgári bíróságnak.

Görgey, mint a terület legfőbb katonai vezetője, a halálos ítéletet helyben hagyta. Zichy Ödön gróft, Fejér megye királyi adminisztrátorát (főispán beosztásnak felel meg) szeptember 30-án a Csepel-szigeti Lórév helység határában a katonai „rituálé” szerint, dobpergés és kivégzési négyeszőg mellett felakasztatták.

Ez a tett már ez időben is igen nagy feltűnést keltett az országban. Politikai vitává alakult. Voltak, akik – dacára a márciusi szabadság-mozgalomnak, amely többek között a törvény előtti egyenlőséget is hirdette – „elképzeltetlennek” tartották, hogy egy magyar gróf bitón fejezze be életét. Görgey – bár tettével nem ezt akarta – egyszeriben hírnévhez jutott az országban. S ő maga a „Zichy-üggyel” végleg elkötelezte magát a szabadságharc mellett. Kossuth helyeselte Görgey radikális tetteit. Bizonyítottan látta ezzel a Zichy-üggyel is a bécsi udvar és a horvát bán összecsapását.

Görgey ezek után októberben már Perczel Mór nemzetőr ezredes serege alárendeltségében Ercsi és Tác között tevékenykedett. Saját csapatával megütközött Roth tábornok horvát egységeivel és eme működése eredményeként sikerült Pákozdnál Roth, majd Phillipovics tábornokok seregeit rákényszeríteni, hogy hagyják abba Buda elfoglalásának kísérletét, és vonuljanak ki a Dunántúlról. A két tábornok hajlott a szóra: a bécsi forradalom híre és a tény, hogy akivel egyesülniük kellett volna, Jellasics már nem is tartózkodott Magyarországon, meggyőzte mindkettőjüket helyzetük kilátástalanságáról. Mivel Perczel ezredes túlerőben lévő csapataival nem kívántak megütközni, Karl Roth Ozoránál (Tolna vármegye) letette a fegyvert a honvédek előtt. E közben Phillipovicsnak sikerült a sereg zömével elmenekülni horvát területre.

A bonyolult hadihelyzetet befolyásolta az ezekben a viharos napokban felszínre kerülő Perczel-Görgey ellentét. Görgey – utólagosan neki adhatunk igazat –, kifogásolta a katonai szaktudással nem rendelkező Perczel hadi intézkedéseit. A két férfi egyébként sem „szerette” egymást. Görgey ízig-veéig katonaember volt; Perczel Mór, aki soha nem viselt angyalbőrt, politikait szereplésének köszönhette ezredesi kinevezését. Egyébként is pökhendi és politikai sikereire beképzelt személy volt. A Perczel-Görgey ellentét olyannyira heves lett, hogy Perczel ezredes „lázas” vádjával le akarta Görgeyt fogatni. Sőt haditörvényszékkel és agyonlövetéssel fenyegetőzött. Szándékát csak tisztikara rábeszélésére változtatta meg.

Kossuth Görgey mellé állt. Elvezényelte Perczel táborából. Felső-Magyarországra küldte s egyben ezredessé nevezte ki. Ekkor találkozott Kossuth először Görgeyvel személyesen. Eligazította a bonyolult felső-magyarországi helyzetről, és megbízta, hogy Móra tábornokra „ügyeljen”.

Az OHB elnökének, bizonyára nem ok nélkül, feltűnt Móra altábornagy a császáriakkal szembeni tétova magatartása.³

¹ A kézirat már a nyomdában volt, amikor Budapesten a Zrínyi Kiadó gondozásában megjelent egy kitűnő, több szerző által írt könyv. *A szabadságharc katonai története. Pákozdtól Világosig, 1848-1849* címu.

² Kiss Károly katonatiszt, a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy Társaság (1867) volt ez a „valaki”

³ A tanulmány második részét a későbbiekben közöljük. (A Szerk.)